

Земський діяч Василь Косюра та його внесок у розвиток Золотоніського краю

У серпні 2025 року виповнюється 160 років від початку діяльності Золотоніського повітового земства, яке, на думку багатьох дослідників, було одним з найпрогресивнішим серед інших земств Полтавської губернії. Характер діяльності Золотоніського земства значною мірою визначався персональним склад його гласних (депутатів), серед яких було багато активних і освічених діячів, що мали козацько-дворянське походження.

Відомий історик і публіцист Д. Л. Мордовцев (Мордовець) звертав увагу на національний склад Золотоніських земських зборів перших скликань: «У золотоніському земстві ми бачимо переважно українців «чистої крові», русsang: тут лише і трапляються прізвища – Маркович, Біда, Лазаренко, Носенко, Савич, Короп, Косюра, Томара, Ус, Деркач, Іваненко, Іляшенко, Денисенко, Каюн, Бабич, Марченко, Сушко...» [1, с. 66].

Кожен із згаданих земських діячів заслуговує на окрему розповідь. Проте наразі хочемо розповісти про Василя Васильовича Косюра (1842-1915), який прослужив у Золотоніському земстві майже півстоліття. Багато років він був гласним Золотоніських повітових земських зборів, мировим суддею і почесним мировим суддею. Крім того, у 70–80-х роках XIX ст. його чотири рази обирали гласним Полтавських губернських земських зборів, а з 1892 по 1904 рік він представляв там інтереси

Золотоніщини як предводитель повітового дворянства і голова повітових земських зборів [2].

За три десятиліття В. В. Косюра пройшов шлях від губернського секретаря (з 1871 р.) до дійсного статського радника (з 1901 р.). Для провінційного чиновника це було неабияким кар'єрним досягненням, адже дійсні статські радники відносились до вищого чиновництва Російської імперії, які визначали курс політики держави. Зазвичай цей цивільний чин IV класу в Табелі про ранги присвоювали директорам департаментів, губернаторам, градоначальникам, послам і посланникам та деяким іншим категоріям службовців. Дійсний статський радник відповідав чину генерал-майора в армії і контр-адмірала на флоті.

Варто зазначити, що в Золотоніському повіті було лише кілька осіб, котрі мали чин дійсного статського радника. Серед них – Михайло Білуха-Кохановський, який служив камергером при імператорському дворі, а потім – у державній канцелярії. Вийшовши у відставку, він поселився в Полтаві й присвятив себе громадській та благодійницькій діяльності [3, с.140-141]. У 70-80-х роках XIX ст. М. А. Білуха-Кохановський був гласним Золотоніських повітових земських зборів і Полтавських губернських зборів, а також почесним мировим суддею Золотоніського повіту (мав землю у Вознесенському і в Коробівці).

Ще одним авторитетним діячем Золотоніського земства був дійсний статський радник (з 1905 р.) Василь Цимбалістов. Він закінчив юридичний факультет Київського університету, був почесним мировим суддею в Золотоніському і Кременчуцькому повітах, неодноразово обирався гласним повітових земських зборів і губернським гласним. У 1887-1892 роках В. В. Цимбалістов був предводителем дворянства Золотоніського повіту. Мешкав у селі Старий Каврай, де мав 1245 десятин землі. На початку 1900 років він був предводителем черкаського дворянства [4, с. XIX].

Після В. В. Цимбалістова предводителем золотоніського дворянства було обрано 50-річного Василя Косюру, який сумлінно виконував ці обов'язки з 1892-го по 1904-й рік. Він згадується на цій посаді і в 1906 році [4, с. XIX]. Для Золотоніського повіту це було своєрідним рекордом, адже в пореформений період В. В. Косюра найдовше представляв інтереси місцевого дворянства та всього населення повіту.

На жаль, за радянських часів прізвище Василя Косюри було несправедливо забуто, як і багатьох інших прогресивних діячів, що мали дворянське походження. Тому ми не знайшли про нього жодної ґрунтовної публікації. Лише у книзі І. Ф. Павловського «К истории полтавского дворянства. 1802-1902 гг.» міститься коротка біографічна довідка про

В. В. Косюру. Тут же вміщено і його портрет, який доносить до нас яскравий образ представника земської еліти [4, с. XX].

І все ж, спираючись на історичні матеріали, вдалося відтворити життєвий шлях та основні віхи службової діяльності В.В. Косюри, який залишив в історії Золотоніського краю помітний слід.

Козацько-шляхетського роду

Василь Васильович Косюра народився 25 лютого 1842 р. в селі Мар'янівка Золотоніського повіту (тепер село у складі Чорнобаївської сільської ради) і походив із старовинного козацько-шляхетського роду. Його прадід Василь Кирилович Косюра був значковим товаришем Переяславського полку і нажив чималі маєтності на території Кропивнянської та Золотоніської сотень. Згодом ці маєтності успадкував його син Йосип Васильович Косюра, який свого часу служив засідателем у Золотоніському нижчому земському суді, а потім і внук – Василь Йосипович [5, с. 515-523].

Відомо, що Василь Йосипович Косюра служив у гусарському полку і в 1830 р. вийшов у відставку в чині штабс-ротмістра. Мав землю і кріпаків у Золотоніському, Лубенському та Хорольському повітах. У 1847-1850 рр. був предводителем дворянства Золотоніського повіту, а 8 березня 1851 р. його прізвище було занесене до 2-ї частини дворянської родовідної книги Полтавської губернії [6, с. 349].

В. Й. Косюра мав двох дочок і трьох синів, яким дав прекрасну освіту. Його найстарший син Микола навчався у благородному пансіоні колезького секретаря Слевинського в Харкові, закінчив Харківський університет і тривалий час служив у Золотоніському земстві. Був гласним Золотоніських повітових земських зборів, губернським гласним, почесним мировим суддею і мировим посередником 3-ї діляниці. Цим же шляхом пішов і молодший син Василь Косюра. Його прізвище згадується серед студентів першого курсу історико-філологічного факультету Харківського університету, які були допущені до слухання лекцій на 1859-1860 академічний рік. Зазначено, що дворянин Василь Косюра закінчив приватний пансіон і вступив до університету 19 серпня 1858 року [7].

Навчання в Харківському університеті

Можемо стверджувати, що навчання в Харківському університеті мало ключове значення для формування прогресивних поглядів Василя Косюри і його активної життєвої позиції. Програма навчання на історико-філологічному факультеті дозволила йому вивчити кілька європейських мов,

а також філософію, риторику, давню історію, поезику, політичну економію, статистику та інші науки. В. Косюрі пощастило слухати лекції і навчався у таких відомих педагогів і професорів як М. А. Лавровський (декан історико-філологічного факультету), О. П. Рославський-Петровський, І. П. Сокальський, І. І. Срезневський, О. О. Потебня та інші [8].

11 червня 1865 р. В. Косюра закінчив повний курс наук в Харківському університеті із званням «дійсний студент», що давало право займати посади вчителів у повітових училищах та гімназіях. Для отримання такого звання випускник університету за результатами іспитів мав отримати задовільні оцінки з усіх предметів, визначених для повного факультетського курсу. Ті ж випускники, що бажали отримати звання «кандидата» або магістра, мали ще й захистити дисертацію.

Очевидно, Василя Косюру не приваблювала наукова кар'єра, тому по закінченню університету він повернувся на свою батьківщину, в село Мар'янівка (стара назва – Криси). Напередодні селянської реформи 1861 року його мати Ксенія Косюра мала в цій «деревні» 148 душ кріпаків і 165 десятин землі [9, с. 10]. Згодом цю землю успадкував Василь, набувши статусу землевласника. Відомо також, що він мав масток у сусідньому селі Старий Іржавець Лубенського повіту, при якому був цегельний завод і не велика пивоварня. Але класичним поміщиком Василь Косюра так і не став. З початком земської реформи і відкриттям земських установ перед ним постали зовсім інші перспективи.

Свою службову діяльність Василь Косюра розпочинав у Лубенському повітовому училищі, в якому 1865 року був заснований педагогічний клас для підготовки вчителів народних шкіл. Можливо, деякий час В. В. Косюра працював тут викладачем, а 6 лютого 1868 р. попечитель Київського учбового округу затвердив його у званні почесного доглядача Лубенського училища [10, с. 47]. На цій посаді Василь Косюра знаходився один термін, до 1870 року. Пізніше в якості гласного Полтавських губернських зборів В. В. Косюра входив до комісії щодо влаштування учительської школи при Лубенській гімназії. 9 жовтня 1872 р. разом з іншими членами комісії він отримав подяку від губернського земства за складання проекту учительської школи.

На службі Золотоніського земства

Подальша діяльність Василя Косюри була тісно пов'язана із Золотоніським земством. Ще в 1867 р. його, «дійсного студента», обрали гласним Золотоніських повітових земських зборів від курії землевласників і він з головою поринув у нову для себе сферу. У журналах і звітах

Золотоніського земства зафіксовано, що В. Косюра входив до комісії, яка розглядала пропозиції щодо організації та функціонування в повіті системи народної освіти. 8 серпня 1868 р. під час засідання земських зборів він запропонував розширити програму Золотоніського повітового училища і запровадити в ньому викладання однієї класичної і двох європейських мов. На думку В. В. Косюри, такий крок дозволив би батькам учнів після закінчення повітового училища відразу віддавати їх до 4-го класу Лубенської гімназії [11, с. 12-13]. Земські збори підтримали цю пропозицію й асигнували на вивчення іноземних мов у повітовому училищі 200 рублів. Ще 150 руб на добру справу пожертвував почесний доглядач училища і гласний повітового земства Віктор Іванов [11, с. 118-119].

Тоді ж гласні Золотоніських земських зборів порушили питання про відкриття в повітовому училищі підготовчого класу для вчителів народних шкіл. Ця ініціатива була підтримана міністром народної освіти. У свою чергу Золотоніське земство асигнувало із губернського збору 333 руб 33 коп на підготовку учителів, а також заснувало п'ять стипендій для учнів, які виявлять бажання стати народними вчителями [11, с. 180-181]. Ці питання Василь Косюра порушував і на засіданнях Полтавських губернських земських зборів, до яких був обраний гласним від Золотоніського повіту.

Історичні факти свідчать про те, що В. В. Косюра стояв біля витоків багатьох земських реформ у Золотоніському повіті і брав активну участь в їх реалізації: університетська освіта і широта поглядів дозволяли йому виступати із цікавими і ґрунтовними проєктами. Приміром, 15 червня 1872 р. на земських зборах він порушив питання про необхідність відкриття в Золотоноші літографії для друкування паперів земської управи та приватних осіб. Проте ця пропозиція не була підтримана. Можливо, не всі земські гласні розуміли силу друкованого слова. Тоді ж у зв'язку з поширенням холери гласний В. Косюра запропонував запросити до повіту більше лікарів, щоб організувати боротьбу з небезпечною епідемією [12, с. 9, 13].

Маємо дані, що з 1883 р. Василь Косюра входив до Санітарної ради повіту і опікувався Вереміївською медичною дільницею, багато уваги приділяв питанням санітарного благополуччя та охорони народного здоров'я. Також він входив до комісії, яка у 1879 році розробляла проєкт парової переправи через Дніпро на Черкаси. Тоді ж комісія висловила побажання щодо влаштування залізничного сполучення між Золотоніським повітом і Черкасами, що мало важливе значення для розвитку торгівлі та економічних зв'язків [13, с. 317-318].

Як бачимо, діяльність Василя Косюри у статусі гласного Золотоніських повітових земських зборів була всебічною і різноплановою. Та все ж

найбільше уваги він приділяв питанням народної освіти. Тим більше, що у складі Золотоніських повітових земських зборів перших скликань було чимало прогресивних діячів, які усвідомлювали важливість поширення грамотності та освіти серед простого народу. Серед них – статський радник Михайло Максимович (відомий історик і перший ректор Київського університету), випускник цього університету Микола Савич, священник Петро Леонтович, дійсний статський радник Михайло Білуха-Кохановський, поручик Андрій Ващенко-Захарченко, капітан гвардії Іван Товбич, губернський секретар Микола Косюра (рідний брат В. В. Косюри), колезький асесор Петро Ілляшевич, колезький секретар Віктор Іванов [11, с. 3-5]. Пізніше до цієї когорти долучилися священник Микола Галабутський, поручик Михайло Томара, професор Київського університету Іван Лучицький та інші земські діячі.

У журналах Золотоніського земства зафіксовано, що гласні Микола Савич і Василь Косюра в 1876 році входили до комісії з покращення народних училищ і розробили концепцію нової організації в повіті шкільної справи [14, с.160-161]. Питання удосконалення системи народної освіти вони порушували і на засіданнях Полтавських губернських зборів. Так, 23 жовтня 1868 р. на одному із засідань Василь Косюра звернув увагу на численні недоліки у справі організації народної освіти і запропонував створити при губернській управі постійну комісію для всебічного розроблення цього питання. До складу комісії, на думку В. Косюри, мали входити особи, вибрані губернськими зборами, а також члени училищних рад із правом дорадчого голосу. «Необмежена жодними інструкціями, ця комісія може діяти цілком самостійно і, розглянувши всі сторони шкільної справи, буде мати можливість представити майбутньому губернському зібранню свої міркування щодо цього», – переконував В. Косюра. Його підтримав гласний М. Савич, проте остаточний розгляд цього питання відклали до наступних зборів [15, с. 1049].

Варто зазначити, що протягом всього періоду діяльності Золотоніського земства питання народної освіти були одним з його безумовних пріоритетів. Розширюючи мережу початкових народних училищ, земство також вживало заходів для розвитку середньої та професійної освіти. Важливим досягненням на цьому шляху стало відкриття в 1873 р. Золотоніської жіночої прогімназії з одним підготовчим і трьома звичайними класами. Спочатку на облаштування і утримання цього навчального закладу земство виділило 1632 руб 17 коп., а потім щороку збільшувало цю суму [16, с. 182-183]. 25 червня 1873 р. за пропозицією В. В. Косюри та інших гласних була обрана піклувальна рада жіночої прогімназії, до складу якої увійшли М. А. Савич і

його дружина Варвара Віталіївна (Лизогуб), П. М. Максимович і його дружина Анастасія Іванівна (Дараган), В. І. Гінц, І. Г. Шуліченко-Єщенко і М. В. Косюра [17, с. 13].

У 1875 р. крім жіночої прогімназії в Золотоноші за підтримки повітового земства діяло двокласне народне училище Василя Авадовського, а в повіті – 8 двокласних і 22 однокласних училища. У названих закладах навчалися 2301 хлопчик і 108 дівчаток. Того ж року Золотоніське земство порушило питання про відкриття в повіті сільських міністерських народних училищ з покращеною програмою викладання. Згодом такі училища були відкриті у Драбові, Великій Бурімці та Піщаній [18, с. 162-168].

Ще одним вагомим досягненням Золотоніського земства стало відкриття у 1883 р. в Золотоноші центральної учительської бібліотеки. Василь Косюра був одним із розробників положення про цю бібліотеку, над яким також працювали гласні Іван Лучицький, Микола Савич, Іван Велецький, Степан Лукашевич, Олександр Гінц, Ілля Тоцький, Михайло Дараган і Петро Максимович [16, с. 124]. «Ця бібліотека має прямою і головною своєю ціллю надавати учителям народних училищ засоби для ознайомлення з кращими творами літератури і сучасним станом педагогіки. Вона засновується й існує на кошти Золотоніського земства і на приватні пожертви грошима та книгами», – було сказано в положенні [19, с. 123].

За кращу книгу для народного читання

Схиляємося до думки, що на початку своєї громадської діяльності Василь Косюра сповідував ліберальну народницьку ідеологію, яка в той час була популярною серед прогресивної частини дворянства. Принаймні, він був одним із тих земських діячів, котрі свято вірили, що добробут простого народу можна підвищити через покращення його освіти та наділення невід'ємними правами. У цьому плані дуже показовим є виступ В. В. Косюри на засіданні земських зборів, де обговорювали проект розвитку народної освіти. Аналізуючи проблеми освітянської галузі, він заявив, що головним гальмом розвитку народної освіти є повна відсутність книг для народного читання.

Не важко здогадатися, що мовилося про українські книги та підручники, які були під заборорою царської влади. «Існуючі книги до того незадовільні, що не тільки не можуть зацікавити учня, але й можуть відбити у нього будь-яке бажання читати», – заявляв В. Косюра. На його переконання, книги Ушинського, Паульсона та інших російських педагогів за своїм змістом і мовою зовсім не були пристосовані до українських шкіл (у оригінальному тексті – «школ Малоросії»), а оповідання, які в них містяться, не відповідали

ні духу, ні розумінню «народу нашої місцевості». «Нам потрібна така книга для народного читання, яка б у легкій і доступній формі давала відомості, що цікавлять учня, – в дусі і характері народу, відповідно до його понять і світорозуміння», – переконував своїх колег Василь Косюра [19, с. 77-78].

Для покращення якості народної освіти В. В. Косюра запропонував заснувати грошову премію від земства за кращу книгу для народного читання, а також створити якесь періодичне видання, напевне, україномовне. Цю ідею відразу ж підтримав професор Київського університету І. В. Лучицький. Він запропонував доповнити пропозицію В. Косюри таким формулюванням: «З огляду на відсутність посібника, пристосованого до розуміння і обстановки життя українця (у оригінальному тексті – «малоросса»), і крайньої незадовільності в цьому відношенні «Родного слова» Ушинського, необхідно призначити премію за кращий посібник, який би прямо відповідав потребам місцевого населення. А оскільки така потреба існує не лише в Золотоніському повіті, то краще звернутися з цією пропозицією до губернського земства, не визначаючи розміру премії».

Голова земських зборів О. В. Гінц підтримав ініціативу В. Косюри та І. Лучицького й запропонував звернутися до губернського земства з клопотанням про призначення трьох премій за кращий підручник, книгу для народного читання і періодичне видання. Ця пропозиція була одноголосно схвалена повітовими зборами, які доручили земській управі направити відповідне клопотання до Полтавських губернських зборів [19, с. 77-78].

Питання про призначення премій за кращий підручник, книгу та періодичне видання для народного читання стало предметом обговорення на засіданні Полтавських губернських земських зборів, що відбулися 27 жовтня 1883 р. Зважаючи на важливість цього питання, наведемо протокольний запис, в якому зафіксовані виступи деяких гласних, зокрема, представників Золотоніського земства.

Гласний В. В. Косюра. Цей захід вкрай необхідний. Ті учні, що закінчили курс наших шкіл, не можуть розвиватися через відсутність належних книг для читання. Хоча останнім часом і було надруковано кілька книг, доступніших для народного розуміння (наприк. «Читанка» «на малороссийском языке»), але і вона не повною мірою задовольняє потреби народу. Видати періодичне видання ще простіше, і воно ще більше необхідне для народного читання, тому варто просити управу опрацювати це питання і навіть видати пробний номер.

Гласний В. П. Горленко. Приєднуючись до думки, я вважаю за необхідне порушити клопотання про допуск до використання у школах тих

книг, які зараз недопущені, але були придатні для використання в школах для народного читання.

Гласний І. В. Лучицький. В доповнення до того, що сказано гласним Косюрою, скажу, що навчання в наших школах ускладнюється тим, що підручники не можливо пристосувати до умов народного характеру, тому я приєднуюся до думки п. Косюри, думаю, що премія не обтяжить бюджет.

Гласний А. Г. Іваненко. Всі підручники російською мовою не будуть зрозумілі, нам необхідні підручники українською мовою (в тексті – «на малороссийском языке») [20, с. 32-33].

Далі в протоколі наведено постанову Полтавських губернських зборів, які відхилили клопотання Золотоніського земства щодо призначення премії за кращий підручник, книгу та періодичне видання. Це було зроблено без жодних пояснень або ці пояснення не потрапили до протоколу. Втім, причини такого рішення були цілком зрозумілі: більшість гласних губернських зборів не захотіли вступати в конфлікт з царською владою, яка не визнавала української мови і всіляко обмежувала її використання. Пізніше з цієї ж причини Полтавське губернське земство не підтримало клопотання представників Золотоніського земства, які пропонували звільнити від тілесних покарань тих жителів Золотоніського повіту, що закінчили народну школу [21, с. 32].

Предводитель повітового дворянства

Попри все, Василь Косюра і далі продовжував відстоювати свої ідеї та проекти, зокрема у сфері народної освіти. Як уже було сказано, у 1892 р. його обрали предводителем дворянства Золотоніського повіту, що відкрило перед ним нові можливості. Адже в системі адміністративно-управлінського апарату російського самодержавства інститут предводителів дворянства був важливою ланкою, а самі предводителі мали особливий статус. Предводитель був головою дворянських зборів і дворянської опіки, головував на повітових земських зборах, очолював повітову училищну раду, повітовий з'їзд, входив до різних комісій.

Маємо дані, що в 1898 р. В. В. Косюра входив до губернської комісії у справах дворянства, яка розглядала питання про способи виховання і освіти дворянського юнацтва та про заходи забезпечення матеріальних інтересів помісного дворянства. На розгляд цієї комісії Василь Косюра виніс проект щодо покращення освіти дворянських дітей, в чому він бачив головний засіб для підняття його значення. «Дворянство,- писав автор,-і без того обтяжене боргами через різні невдачі, то через неврожай, то через падіння цін на сільськогосподарські продукти, з року в рік стає все біднішим і потрапляє у

безвихідь». З огляду на це, В. В. Косюра запропонував зборам підтримати дворянство інтелектуально, «надавши можливість підростаючому дворянському поколінню здобути таку освіту, з якою можна стати на твердий ґрунт інтелектуальної діяльності, і яка допоможе поновити матеріальні сили».

Пропозиція В.В. Косюри зводилася до того щоб заснувати фонд для забезпечення освіти дворянських дітей за рахунок додаткового оподаткування дворянських земель спеціальним збором (по 3 копійки з десятини). Цей збір Василь Косюра пропонував віднести до розряду повітових повинностей, надавши повітовим предводителям право через комісії розподіляти фінансову допомогу між бідними дворянами. Таким чином, на його думку, кожен дворянин міг би отримати з освітнього фонду від 100 до 200 рублів на освіту своїх дітей. Напевне, тут ішлося про вищу освіту, оскільки початкова і середня освіта й так були доступними для дворянських дітей [4, с. 131-132]. Дворянські збори погодились з проектом В. В. Косюри і надіслали його до Особливої наради у справах дворянства, яка була створена при Комітеті міністрів. Але подальша доля цього проекту невідома.

Не забував Василь Косюра і про освіту селянських дітей. У 1900 році для земської початкової школи в селі Старий Іржавець Лубенського повіту він надав один із власних будинків, сторожа та опалення. У 1907 р. тут відкрили ще одну початкову школу.

Як бачимо, Василь Косюра відіграв помітну роль в системі станового (дворянського) і земського самоуправління. Про це свідчить і той факт, що в 1898 р. повітові збори обрали його головою Золотоніської повітової земської управи, але невдовзі Василь Васильович відмовився від цієї посади. 3 лютого 1899 р. на позачергових зборах головою управи було обрано 46-річного Степана Лукашевича [21, с. 10]. Цю посаду він обіймав впродовж 8 років. У лютому 1907 р. С. В. Лукашевича було обрано членом II-ї Державної думи від з'їзду землевласників Полтавської губернії і на деякий час він переїхав до Санкт-Петербурга.

Внесок у економічний розвиток краю

Вважаємо, що Василь Косюра і Степан Лукашевич були однодумцями з багатьох питань земського життя і багато зробили для соціально-економічного та культурно-освітнього розвитку Золотоніщини. Аналізуючи діяльність Золотоніського земства, Б. Веселовський писав, що з 1898 року група прогресивних діячів Золотоніського земства (називає І. В. Лучицького, В. В. Косюру, М. А. Савича) зміцнила своє становище, а з 1900-х років

спостерігається значний підйом культурно-господарської діяльності земства, в результаті чого разом із Лохвицьким воно стає на перше місце в губернії [22, с. 293-294]. Варто зазначити, що саме в цей період було відкрито Золотоніську нижчу сільськогосподарську школу (1898 р.), публічну земську бібліотеку в Золотоноші (1901 р.), чоловічу прогімназію (1904 р.), розпочато будівництво приміщення жіночої прогімназії і перетворення її в класичну гімназію. Також у 1903 році в Золотоноші було зведено двоповерховий будинок повітового земства, який став справжньою окрасою міста.

Матеріали Золотоніського повітового та Полтавського губернського земств свідчать, що В. В. Косюра підтримував не лише освітні, а й інші важливі проєкти, спрямовані на покращення добробуту місцевого населення. Свого час він входив до Медичної комісії і Санітарної ради повіту, займався розробленням економічних питань. У 1882 р. гласні Золотоніських повітових земських зборів М. А. Савич, І. В. Лучицький та В. В. Косюра вперше порушили питання про впорядкування відхожих землеробних промислів і запропонували створити в Полтавській губернії спеціальне земське бюро, яке б регулювало відносини між роботодавцями і найманими працівниками [23, с. 59-61].

Справа в тому, що через малоземелля десятки тисяч селян Полтавської губернії щороку змушені були покидати рідні місця і шукати заробітків в чужих краях. Втім, не знаючи кон'юнктури ринку праці, вони часто поверталися додому без заробітку або ошуканими. Особливо гостро ця проблема стояла в Золотоніському повіті, який за кількістю «відхідників» посідав перше місце в губернії. Щоб вирішити цю проблему гласні запропонували створити спеціальне бюро.

Ще один показовий факт із службової біографії Василя Косюри. У 1902 р. він очолював місцевий комітет з вивчення потреб сільськогосподарської галузі Золотоніського повіту. Під час одного із засідань цього комітету Василь Васильович порушив питання про необхідність влаштування земством власного парового млина, що дозволило б місцевим хліборобам позбутися монопольного впливу євреїв-орендарів, які диктували селянам свою цінову політику на хліб. Також комітет визнав за необхідне звернутися до урядових органів з пропозицією щодо побудови в Золотоніському повіті цукрового заводу та заводу з виготовлення торфу [24]. Ці пропозиції були передані до Особливої наради про потреби сільськогосподарської галузі, але тоді так і не були втілені. Лише через багато років, вже за радянських часів, на Золотоніщині почали займатися промисловою торфозробкою і збудували найбільший в Україні Пальмирський цукровий завод.

Дільничний мировий суддя

Окремо варто сказати про діяльність Василя Косюра в якості дільничного мирового судді. Вперше його обрали на цю посаду в 1869 р., коли на Золотоніщині лише запроваджували інститут мирових суддів і увесь повіт розділили на кілька судово-мирових дільниць. В. В. Косюра очолив 5-ту дільницю, до якої входили Жовнинська, Вереміївська, Лялинська, Васютинська і Мойсенська волості з центром у м. Жовнине. Згодом за його пропозицією межі судово-мирових дільниць були змінені і замість Мойсенської волості до складу 5-ї дільниці були включені Великобурімська і частково Богодухівська волості, включно із селом Мар'янівка, де мешкав мировий суддя. Пізніше він переселився до села Хрестителеве і туди ж був перенесений центр судово-мирової дільниці.

Можемо стверджувати, що Василь Косюра стояв біля витоків судової земської реформи в Золотоніському повіті і разом з іншими мировими суддями забезпечував тут правосуддя на низовому рівні. Не випадково його вісім разів (!) обирали мировим суддею, причому з дуже показовим результатом. Наприклад, 15 червня 1872 р. під час чергових виборів дільничних мирових суддів за Василя Косюру було віддано 43 голоси, проти – 4. Це був найкращий результат серед семи інших кандидатів, які балотувалися на посади мирових суддів. З таким же результатом В. В. Косюра був обраний мировим суддею у червні 1884 р. [25, с. 332-333]. Кілька разів його також обирали почесним мировим суддею, що є ще одним свідченням високого авторитету Василя Васильовича серед гласних Золотоніського земства. Напевне, таким же авторитетом він користувався й серед місцевих жителів, які зверталися до нього за вирішенням своїх проблем.

Варто зазначити, що в судовій системі, яка діяла в Російській імперії, мировим судам відводили дуже важливу роль, оскільки вони були найближчі до народу і мали забезпечувати його запити на справедливість. Тому до кандидатів на посади мирових суддів висували особливі вимоги. Ним могли бути лише особи місцевого походження не молодші 25 років. Обов'язковою умовою була наявність вищої або середньої освіти, а також певного майнового цензу: кандидати в мирові судді мали володіти не менше ніж 400 десятинами землі або іншою нерухомістю такої ж вартості.

Дільничних мирових суддів обирали з поміж гласних повітового земства в режимі таємного голосування. Після цього їхні кандидатури затверджував губернатор. Це була престижна і високооплачувана робота. Достатньо сказати, що в Золотоніському повіті зарплата мирового судді складала близько 2000 рублів на рік. Крім того, земство виділяло мировим суддям так

звані «квартирні» гроші і кошти на наймання камер для ув'язнених. У той же час почесні мирові судді виконували свої обов'язки на громадських засадах.

Для покращення народного добробуту

Діяльність Василя Косюри у статусі гласного та мирового судді давала йому можливість безпосередньо контактувати з різними верствами населення, глибоко вивчати життя простого народу та його проблеми. Дуже часто ці проблеми ставали предметом розгляду на засіданнях Золотоніських повітових та губернських земських зборів, де гласні в міру своїх можливостей намагалися їх вирішувати. Так, на початку XX ст. Золотоніське земство вперше в Полтавській губернії започаткувало програму з видачі позичок на покращення сільськогосподарської галузі. Такі позички можна було отримати на осушувальні роботи, укріплення ярів і сипучих пісків, лісорозведення, придбання племінних тварин, організацію переробки сільськогосподарської продукції тощо. Позички видавали окремим землевласникам і сільським товариствам з Державного банку при поручительстві Золотоніського земства [26, с. 142-153]. Згодом успішний досвід Золотоніського земства почали переймати й інші повітові земства Полтавської губернії.

Загалом, на початку XX ст. Золотоніське земство велику увагу приділяло питанням економічного розвитку. Про це, насамперед, свідчить динаміка фінансування заходів з економічного покращення. Якщо в 1901 р. на ці заходи повітове земство асигнувало 5 280 руб, то в 1906 р. ця сума склала 13 621 руб, а в 1914 р. – 122 235 руб. За цим показником Золотоніське земство було одним з кращих в Полтавській губернії, що відзначав відомий історик і економіст Борис Веселовський [27, с. 47].

У рамках програми з економічного покращення земство створило систему для надання населенню агрономічної та ветеринарної допомоги, сприяло розвитку традиційних ремесел, вживало заходів для покращення збуту сільськогосподарської продукції тощо. І в цьому теж була велика заслуга Василя Косюри, який був ініціатором багатьох прогресивних починань або підтримував такі починання.

Останні роки життя

В останні роки свого життя Василь Васильович Косюра продовжував активну громадську діяльність. У 1906 р. місцеве дворянство знову обрало його своїм предводителем (на один рік), а в 1907 р. повітовими зборами він був обраний до складу піклувальної ради Золотоніської жіночої гімназії. Крім того, у 1900-1915 роках В. В. Косюра очолював Золотоніське

благодійницьке товариство, яке діяло за підтримки повітового і губерньського земства. У 1904 р. Золотоніське повітове земство асигнувало 300 руб на влаштування при благодійницькому товаристві дитячого притулку-сиротинця і потім щорічно виділяло кошти на його утримання. У 1914 р. на утримання цього закладу повітове земство виділило 1000 руб [28, с. 294].

На 1 січня 1914 року в дитячому притулку знаходилися 21 дівчина і 23 хлопчики від 3 до 12 років. Для них у притулку існувала школа, діти також брали участь у церковному хорі золотоніської кладбищенської церкви. Крім того за притулком була закріплена сільськогосподарська земля, дві швейні машини, що дозволяло задовольняти потреби дітей у харчах та одязі. На території сиротинця були побудовані лазня, пральня, їдальня, кладова, колодязь, водогін з колодязя до бані та будинку [29, с. 47-48]. Не сумніваємося, що Василь Васильович Косюра особисто опікувався притулком і дбав про те, щоб у ньому були створені належні умови для дітей. До цього його зобов'язував не лише високий статус, а й відповідальність перед своїми колегами та земляками.

У 1913 р. відбулися чергові вибори до Золотоніських земських повітових зборів на новий трирічний термін. Загалом тоді було обрано 36 гласних, серед яких 22 особи були обрані від повітового з'їзду землевласників, 11 – від сільських товариств і 3 – від міста. У цьому складі земських зборів 71-річний Василь Косюра був найстаршим за віком і найдосвідченішим гласним, бо вже мав за плечима 46 років земської служби [30, с. 4]. Переконані, що до його думки прислухалися не лише молоді, а й старші колеги, які тривалий час працювали з Василем Васильовичем. Можемо припустити, що його раптова смерть стала для них великим ударом.

У звіті Золотоніської земської управи за 1915 рік є запис про те, що в поточному році В. В. Косюра вибув із складу гласних у зв'язку із смертю. Напевне, десь у місцевій газеті був надрукований і некролог на його смерть, бо це була втрата для всього повіту. 29 жовтня 1915 року на початку 51-ї чергової сесії земських зборів за В. В. Косюрою була відслужена панахида [31]. Так земські гласні вшанували пам'ять про свого колегу і товариша, який віддав земській службі більшу частину свого життя. Зважаючи на всі досягнення і заслуги В. В. Косюри, без жодного перебільшення його можна вважати одним з найвизначніших діячів Золотоніського земства.

На жаль, встановити точну дату смерті В. В. Косюри нам не вдалося, так само як і місце його поховання. Знаємо лише те, що з часу обрання повітовим предводителем дворянства Василь Васильович мешкав у Золотоноші по вулиці Благовіщенській, де мав одноповерховий кам'яний будинок, площею 26,76 сажнів (47,3 кв м) і сарай. Обидві будівлі були вкриті соломою [32].

Після смерті В.В. Косюри його золотоніська власність перейшла до почесного громадянина Івана Васильовича Ісаченка. Це дозволяє зробити припущення, що Василь Косюра не був одружений і не мав нащадків. Принаймні, в архівно-історичних джерелах про його дружину та дітей немає жодної згадки.

Найближчим родичем, з яким Василь Васильович підтримував стосунки, був його рідний племінник Дмитро Дмитрович Косюра (1880 р.н.). У 1907-1917 роках він також був гласним Золотоніського повітового земського зібрання, служив земським начальником і мировим суддею в Золотоніському повіті. Мешкав у селі Вереміївка, де мав 317 десятин землі.

Як свідчать історичні матеріали, Дмитро Косюра був одним з найактивніших земських діячів. Кілька разів поспіль його обирали гласним Полтавського губернського земства, він входив до Медичної ради повіту й був членом Золотоніського благодійницького товариства. Крім того, Д.Д. Косюра був помічником предводителя дворянства Золотоніського повіту графа Дмитра Капніста, що суттєво підвищувало його соціальний статус.

19 травня 1917 р. Дмитро Косюра брав участь у роботі надзвичайної сесії Золотоніських земських зборів, а також у засіданні Полтавських губернських зборів, які відбулося 22 червня 1917 р. [33]. Після цього його прізвище більше ніде не згадувалося. Припускаємо, що перед приходом більшовиків Дмитро Косюра емігрував за кордон, де й загубилися його сліди.

Цікаво, що на Золотоніщині й досі проживають люди з прізвищем Косюра. Можливо, серед них є й нащадки давнього козацько-дворянського роду, представників якого залишили помітні сліди в історії нашого краю. Тому дослідження історії цього роду не припиняємо і сподіваємося на нові відкриття.

Джерела та література

1. Мордовцев Д. Л. Десятилетие русского земства. 1864-1875. Санкт-Петербург, 1877.
2. Приложение к отчету Золотоношской уездной земской управы за 1903 год. Золотоноша, 1904.
3. Павловский И. Ф. Полтавцы. Иерархи, государственные и общественные деятели и благотворители. Харьков, 2009. XV, 296.
4. Павловский И. Ф. К истории полтавского дворянства (1802-1902). Очерки по архивным данным с рисунками. Том I. Полтава. 1907.
5. Модзалевский В. Л. Малороссийский родословник. Т. 2 : Е-К. Київ, 1908-1914.

6. Список дворян, внесенных в дворянскую родословную книгу Полтавской губернии. Полтава, 1898.
7. Список студентов и допущенных к слушанию лекций Императорского Харьковского университета на 1859/1860 академический год // Центральна наукова бібліотека Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://escriptorium.karazin.ua/items/2ef0cae9-be79-4dc1-9f0b-34e3448d340f/full>
8. Историко-филологический факультет Харьковского университета за первые 100 лет его существования (1805–1905). Харьков, 1908.
9. Приложение к трудам редакционных комиссий для составления положения о крестьянах, выходящих из крепостной зависимости. Санкт-Петербург, 1860.
10. Астряб М. И. Столетие Лубенского высшего начального училища (1814-1914). Полтава, 1914.
11. Свод журналов и постановлений Золотоношского уездного земского собрания четвертого созыва 8-16 августа 1868 года. Киев, 1868.
12. Свод журналов с приложениями Золотоношского уездного земского собрания XVIII созыва в июне 1872 года. Полтава, 1872.
13. Свод журналов с приложениями Золотоношского уездного земского собрания очередного XV-го созыва заседаний 30 и 31 мая и 1 июня 1879 года. Полтава, 1879.
14. Свод журналов с приложениями Золотоношского уездного земского собрания очередного XIII созыва заседаний 10, 11 и 12 июля 1877 года. Полтава, 1877.
15. Систематический свод постановлений и распоряжений Полтавского губернского земства за первые шесть трехлетий (с 1865 по 1882 г). Полтава, 1886.
16. Отчет Золотоношской уездной земской управы за 1873 год. Полтава, 1874.
17. Свод журналов и постановлений Золотоношского уездного земского собрания IX-го очередного заседаний 25 и 26 июня и чрезвычайного заседания 22 августа 1873 года. Полтава, 1873.
18. Отчет Золотоношской уездной земской управы за 1875 год. Полтава, 1876.
19. Свод журналов Золотоношского уездного земского собрания XIX очередного созыва... с приложениями к ним в копиях. Полтава, 1883.
20. Журналы Полтавского губернского земского собрания XIX созыва №1 заседания 20 октября 1883 г. Полтава, 1883.

21. Отчет Золотоношской уездной земской управы уездному земскому собранию XXXVI очередной сессии (1899 года) за 1898 год с приложениями. Золотоноша, 1899.
22. Веселовський Б. Б. История земства. Т. I V. Санкт-Петербург, 1911.
23. Краткий очерк экономических мероприятий земств 23 губерний России (1865-1892 гг.). Полтава, 1894.
24. Труды местных комитетов о нуждах сельскохозяйственной промышленности. XXXIII. Полтавская губерния. Санкт-Петербург, 1903.
25. Свод журналов Золотоношского уездного земского собрания созывов XX очередного заседаний: 31-го мая, 1-го, 2-го, 3-го июня ...1884 года с приложениями к ним в копиях. Полтава, 1884.
26. Доклад Полтавской губернской земской управы Полтавскому губернскому собранию очередного созыва 1900 года. Полтава, 1900.
27. Веселовський Б. Б. История земства за 40 лет. Т. 2. Экономические мероприятия земств. Санкт-Петербург, 1909.
28. Смета расходов и доходов и раскладка уездного земского сбора Золотоношского уездного земства на 1914 год. Золотоноша, 1914.
29. Золотоніський книгодрук (кінець XIX – початок XX століття). Історико-бібліографічне дослідження / за ред. та упоряд. О. З. Силки. Черкаси, 2012.
30. Отчет Золотоношской уездной земской управы Золотоношскому уездному земскому собранию L очередной сессии за 1913 год и приложения. Золотоноша, 1914.
31. Журналы Золотоношского уездного земского собрания, 51-й очередной сессии, заседания 29-31 октября 1915 г. Золотоноша, 1916.
32. Державний архів Черкаської області. Ф.476. Оп.2. Спр.14.
33. Журнал Золотоношского уездного земского собрания чрезвычайной сессии 19 мая 1917 года с докладами. Золотоноша, 1917.

